

*Наталія Суворова
м. Харків, Україна*

ЛІТЕРАТУРА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПОКОЛІННЯ

У своєму розвитку людство пройшло низку форм об'єднання у спільноти: рід, плем'я, народність, нація. На кожному з цих етапів культура забезпечувала цілісність спільноти, ставала одним із основних об'єднуючих факторів при творенні суспільства вищого рівня.

Розвиток кожної з літератур народів світу — це насамперед розвиток і становлення нації, формування характерних рис ментальності, сплаву усіх складників національної духовної культури. Адже ментальність народу — це його мислення, окремий спосіб думання, поведінки, специфічне світосприймання, світовідчуття, вміння бачити себе у світі, це «душа» народу в його національному характері.

Сучасні умови політичної та соціальної нестабільності, що склалися в Україні в останні роки спричинили кризу духовного життя суспільства. Виникло загострення історичних суперечностей: прояв бездуховності в суспільстві та прагнення до гармонізації картини буття з повноцінним відродженням у ній світу людини. У зв'язку з тим духовність народу, розвиток духовної культури особистості усвідомлюються як найбільш необхідні чинники у розбудові суверенної України. Це вимагає принципово нових підходів до питань виховання підростаючого покоління на засадах загальнолюдських цінностей, вільного вибору життєвого шляху. Такий стан загрожує духовному розвитку суспільства, його національній культурі, коли матеріальні потреби набувають потворних форм. Сучасні студенти мають обмежену художньо-естетичну підготовку в офіційних субкультурах різних типів навчальних закладів, прилучаються до групових субкультур і вважають їх достатніми для власного життя.

Духовний розвиток майбутнього покоління дуже важливий у наш час. Навчальним закладам потрібно турбуватися про духовний світ молоді. Саме тоді країна буде бачити молодь — як майбутнє нашої нації, рушійну силу, яка спроможна вирішити проблему держави не на свою користь, молодь із своїми вищими моральними, естетичними канонами та ідеалами. Адже від її ставлення до надбань культури залежить нині духовне оновлення нашого суспільства, зміст її цінних орієнтацій і майбутнє.

Проблема формування духовності молоді — одна з головних проблем багатьох держав. Успішний розвиток демократичних процесів в країні залежить від багатьох умов, серед яких провідне місце посідає духовне відродження громадян, гармонізація соціального життя нації. І питання це — надзвичайно важливе, оскільки духовність визначає спрямованість усіх розумових, емоційно-чуттєвих, вольових якостей людини, її здатність до самоусвідомлення себе як особистості.

Духовність — творча спрямованість, наснага, енергія людини. Особистість має право на самостійність, на індивідуальність. Саме духовність відбиває другу природу людини, весь її арсенал власне людських цінностей, ідеалів, світогляду, потреб, центром якої є сама людина як результат і продукт культури.

Однак для пробудження і подальшого духовного розвитку індивіда потрібно створити відповідні умови.

Взагалі проблеми духовності торкалися багато років тому. Про це свідчать праці педагогів минулого: Я. А. Каменського, А. Дистервега, В. О. Сухомлинського. Вони однотайно виділили головні фактори, які впливають на духовне виховання молоді: праця, сім'я, школа, вчитель.

Сьогодні ми вже можемо спостерігати активний процес оновлення змісту освіти й удосконалення систем духовного виховання студентства. Тому головною метою ХКТК НТУ «ХПІ» є переосмислення й пере-орієнтація та вплив на формування високоморальної громадської позиції, національної свідомості, потяг до прекрасного. І в свою чергу, сучасний вчитель повинен переосмислити й переорієнтуватися, тобто відійти від усталених канонів у суспільстві щодо моральних цінностей, оновити свої форми й методи вивчення того чи іншого предмету.

Це ми можемо побачити на прикладі вчителя – літератора. Якщо раніше вчителі вважали пріоритетними тільки знання студентів, то тепер викладач стає ще й на бік виховання морально-естетичного і духовного поряд з вивченням художнього твору.

Саме література є одним з найдоступніших видів мистецтва для сучасної молоді, а тому викладачі літератури мають чи не найбільшу можливість вплинути на формування духовного світу кожної особистості, вплинути на її емоційну сферу, а й відповідно й формування системи цінностей майбутнього покоління.

Звичайно, студентство далеко не завжди усвідомлює значення того чи іншого твору у своєму духовному розвитку, але мистецтво в цілому і література як один з його видів відкриває перед читачем унікальні можливості для виховання культури почуттів і переживань, що є основою здорової людської поведінки.

Одним з найважливіших і одночасно найскладнішим критеріїв духовності є розуміння людиною сенсу буття в цілому, а відповідно до цього й визначення людиною сенсу свого особистого існування. Показниками цього критерію духовності є наявність у студента суспільних якостей, прагнення знайти найвищий сенс свого існування, мету життя, реалізація чи принаймні спроби реалізації студентом своїх творчих здібностей й різноманітних інших можливостей тощо.

Велику роль у формуванні усіх показників і критеріїв духовності належить літературі, адже саме на уроках літератури викладач має найбільше можливостей вплинути на емоційно-оцінну сферу студента й до того ж зробити це непомітно чи майже непомітно для неї, що має чималу вагу, адже кожен викладач знає, що дуже важливо у процесі виховання уникати надмірності уваги, уникати моралізаторства й відкритої та частотої критики у бік тих чи інших якостей особистості. На уроках літератури викладач має змогу, впливаючи в першу чергу на емоційну сферу молодшої людини, коригувати її систему цінностей, розширювати її кругозір, формувати її духовну сферу. Вдало підібрані твори для прочитання, навчальний матеріал та відповідні методи й прийоми роботи над ними здатні успішно впливати на формування з кожного названих вище критеріїв духовності людини. Проте, на мою думку, викладач на уроці літератури здатен вплинути на перший і останній з названих критеріїв духовності, оскільки в дитячому та юнацькому віці людина найбільш підвладна впливу емоцій.

Художні твори впливають на людину через образи. В істинному мистецтві зміст і форма художнього образу злиті воедино. Художній образ виростає з образів чуттєвих, первинних, подібно тому як із них виникає поняття, являє собою стійке утворення: він живе у віках. Саме через образи люди знайомляться з минулим свого народу, з добром і злом, з красивим і потворним, з моральним і аморальним. Так, наприклад, значним творчим досягненням Олесея Гончара є відтворення гуманізму, благородних поривів, краси духовного світу його героїв (Микола Баглай «Собор», Юрій

Брянський «Прапороносці»). В образі Мавки («Лісова пісня» Лесі Українки) гармонійно злилися духовне багатство і зовнішня краса. Вона є уособленням світлого й гуманного начала в житті людини, високої поетичної мрії і чистого кохання, щирої дружби і волелюбності. Чи Григорій Многогрішний (роман «Тигролови» Івана Багряного), який не скорився, не змирився із своїм насильницьким нав'язаним йому статусом в'язня жахливої системи і залишився Людиною. Хай один, лише один він, не змирився, збунтувався, вирвався з пекла концтаборів. Але це вже перемога людей, це вже свідчення нездоланності духу. Художні образи удосконалюють духовний світ особистості, забезпечують різнобічний і добродійний вплив на свідомість молоді, тобто виступають як джерело пізнання, духовного збагачення і формування її світогляду.

У процесі роботи на уроках літератури ставляться завдання, пов'язані з духовним вихованням учнів, — розуміння студентами мети і сенсу буття, красу людської душі, природи, творів літератури, моральних ідеалів письменника.

Ефективність виховання духовності засобами мистецтва забезпечується при цілеспрямованому підборі оптимальних форм та методів роботи естетичного спрямування на засадах єдності художньо-естетичних та загальнолюдських цінностей.

Суспільство й держава не можуть існувати, нормально виконувати свої функції без певної системи гуманістичних духовних цінностей. Оволодіння студентською молоддю духовними цінностями підносять свідомість особистості на вищий рівень, наповнюють життя й діяльність високими громадянськими цілями. Духовність зміцнює єдність усього суспільства, забезпечує подолання труднощів на шляху його розвитку. Саме навчальні заклади формують майбутні покоління, а від цього залежить розвиток і розквіт нашої держави.